

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

die stelt dat het kernconflict van de tweede generatie is dat vooral de gevoelens van de ouders tellen en die van de kinderen niet, omdat ze de oorlog zelf niet meegemaakt hebben. Dit krenkt het basale zelfgevoel van de kinderen. Vervolgens besprak hij een aantal voorkomende primitieve afweermechanismen, zoals enactment, de neiging van de naoorlogse generatie om de trauma's te herhalen, transpositie (waar de ouders in een fantasie gered kunnen worden doordat het kind hun plaats inneemt) en primaire identificatie. Dit geeft verwarring tussen fantasie en werkelijkheid, waardoor de eigen fantasieën van het kind steeds beangstigender worden. Als laatste noemde Van Dongen somatisatie en hij illustreerde deze mechanismen met zijn vignet.

Ulrike Jongbloed bracht vervolgens een gestructureerd verhaal, met allereerst theoretische beschouwingen over traumatisering, en de ontwikkeling hiervan in het psychoanalytisch denken. In een aantal behandeltechnische beschouwingen benadrukte zij het gevaar dat een abstinente houding van de analyticus kan leiden tot hertraumatisering. Ook wees ze erop dat traumatische herinneringen een aparte groep vormen, die afgesplitst is en ook blijft in het normale associatieve proces van een psychoanalyse. Traumatische herinneringen worden in de analyse vaak uitgebeeld in enactments in de overdracht. In de behandeling is het blootleggen van de realiteit van het trauma een voorwaarde voor secundaire bewerking van de daarbij bestaande onbewuste fantasieën over schuld en straf.

Jongbloed beschreef vervolgens een patiënt met psychosomatische klachten. Zij belichtte het *Szenische* en de overdracht-tegenoverdracht al vanaf het eerste uur. Langzaam werd het intergenerationele trauma duidelijk en de reconstructie hiervan was zeer heilzaam voor de patiënt. Henk de Meij verdiepte zich in de vraag hoe trauma's van de ene naar de volgende generatie overgedragen worden. Hij deed dat aan de hand van het narcisme. Een ernstig trauma is ook altijd een narcistische kren-

king, die om herstel vraagt. Volgens De Meij speelt de volgende generatie bij dit herstel een belangrijke rol. Maar de onmacht om de ouder te troosten en te genezen is een kwelling, die kan leiden tot stoornissen in het zelfgevoel, de zelfbeleving en in de objectrelaties. Deze narcistische gekrenktheid, en niet het trauma zelf, bewerkstelligt volgens De Meij de transgeneratiele overdracht. Vervolgens besprak De Meij drie narcistische reacties op onmacht; het ontkennen ervan, het afsplitsen en het bevoorrecht zijn. Van de laatste twee gaf hij een uitgebreid vignet. De laatste lezing was een meeslepend verhaal van Merle Heinemeijer over de lopende analyse van een kunstenares met separatieproblemen. Heinemeijer wist de analyse en het achterliggende theoretisch denken op een natuurlijke wijze te vervlechten. De zaal bleef stil achter, door de voelbare worsteling van drie generaties in de patiënte enerzijds en de analytica anderzijds – weer een mooie illustratie van wat een psychoanalyse kan behelzen.

Mijns inziens ligt de kracht van dit congres in het belang voor de praktijk, daar er zowel in de workshops als in het plenaire gedeelte veel klinische illustraties zijn waardoor het psychoanalytische werk zichtbaar gemaakt wordt.

Sade revisited

Verlag van

Van Sade tot sadisme [Gent, 22 mei 2013]

STEPHANIE KOZIEJ

Het Gentse Geuzenhuis vormde het decor van een studiedag van vormingsinstituut Idesça en het Gezelschap voor Psychoanalyse en Psychotherapie (GPP) gewijd aan de Markies de Sade. Hoewel de studiedag een stevige psychoanalytische lijn aanhield, kruidden boeiende uitstapjes naar de psychiatrie, de sociologie, de kunst- en theater-

wetenschappen en de filosofie de veelzijdige lezingen en de gepassioneerde debatten. Het aanwezige publiek kon proeven van een gevarieerd Sade-menu, dat de veelzijdigheid van zijn bijzondere oeuvre (en de brede receptiegeschiedenis ervan) treffend illustreerde.

Jens De Vleminck (Universiteit van Gent, Belgische School voor Psychoanalyse en Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie) stak van wal met een reflectie over de betekenis van Sade voor Richard von Krafft-Ebing en Freud. Hij lichtte toe op welke manier Krafft-Ebing — de *founding father* van de seksuologie — het concept ‘sadisme’ in 1890 introduceerde in zijn *Psychopathia Sexualis* (1886). Deze ‘bijbel van de psychopathologie’ beïnvloedde Freud bij het ontwikkelen van de eerste twee edities van zijn *Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit* (1905, 1910). De Vleminck argumenteerde dat deze kruisbestuiving veel verder reikt dan Freud zelf expliciet heeft aangegeven. Zo generaliseert Freud ongenueanceerd Krafft-Ebing's onderzoekstraject van het sadisme als een vast ‘antonie-menpaar’ met het masochisme (De Vleminck 2013). Ook zijn van Freuds graduele benadering van de pathologie, als louter kwantitatief verschillend van de normaliteit (het zogenaamde ‘kristalprincipe’), reeds de eerste aanzetten bij de ‘vader van de seksuologie’ aanwezig.

Katrien Vuylsteke Vanfleteren (Hogeschool Gent/School of Arts) verkende de wonderse wereld van de twintigste-eeuwse Franse filosoof, romanschrijver en allround artiest Pierre Klossowski. Deze intellectuele duizendpoot dweept met Sade en schreef onder meer *Sade mon prochain* (1947). In haar voordracht belichtte Vuylsteke Vanfleteren Klossowski's intrigerende theaterstuk *Roberte, ce soir* (1953). Hierin gaat het hoofdpersonage Octaaf op zoek naar de ware essentie van zijn vrouw Roberte en meent dat deze schuilgaat in haar absolute genot. Om die reden vaardigt hij *De wetten van de gastvrijheid* uit, een document dat toelaat Roberte te prostitueren aan de gasten van

hun huis. Het mag echter niet baten, want Roberte blijft zwijgen. In dit theaterstuk waarin de blik domineert, is Octaaf een pervert in de lacaniaanse zin van het woord. Hij wil geen genoeg nemen met het tekort van *la femme* Roberte. Hij wil het verloren genieten toch verschaffen en *La Roberte* vinden. Tevergeefs natuurlijk ...

Socioloog Gert Hekma (Universiteit van Amsterdam) bepleitte meer aandacht voor het sadisme binnen het sociologisch onderzoek. Sinds eind vorige eeuw zijn verscheidene seksuele minderheden opgestaan om voor erkenning en destigmatisering te streven: lesbiennes, homo-, bi- en asexuelen. Wie er in het rijtje ontbreekt zijn de sadisten (en met hen de masochisten). Maar waarom? Volgens Hekma is dit te wijten aan het momenteel dominante model van het gelijkheidsideaal, waar de SM-relatie nu net niet aan voldoet. Toch kan SM ook ‘safe, sane en consensu’ zijn. Daarom moet het sadisme uit de DSM, uit de onderwereld en in de openbaarheid, aldus de socioloog (Hekma 2009).

Na Freud werd ook aan Jacques Lacan een voordracht gewijd. Psychoanalytica Giorgia Dewitte (GPP) spitste zich in haar uiteenzetting toe op Lacans opvatting van het sadisme, met name in *Séminaire Livre VI: L'éthique de la psychanalyse* (1959-60). Volgens Lacan is sadisme de radicale en naturalistische bevrijding van de mens. De sadist is vrij van elk onderscheid met de Ander, want hij wordt één met deze Ander. De sadist is verlost van elke wet, want volgens hem is alles mogelijk en moet niets. Maar, zo argumenteerde Dewitte met Lacan, dit sadeaanse project is gedoemd te mislukken. Het is hier dat de psychoanalytische ethiek binnenkomt, en opnieuw de noodzakelijke afstand introduceert, zo stelde ze. Sade-specialist Lode Lauwaert (Katholieke Universiteit Leuven) zorgde voor het hoogtepunt. In zijn lezing belichtte hij Sade, samen met Blanchot (Frans filosoof, schrijver en literatuurcriticus van begin vorige eeuw) in drie gedaantes: [1] Sade de Terrorist, wiens geschriften zich in een ‘nie-

mandslanď situeren tussen radicale negatie en het gebrek aan enige affirmatie; [2] Sade de eerste Post-Modern, wegens de manier waarop hij de mens in zijn werk decentraliseert en als transcendent en introspectief wezen de plaats laat innemen van God; [3] Sade als de schrijver bij uitstek, omdat de geschriften van deze *homo scribens*, de vruchten van zijn waanzinnige schrijfdrift, voornamelijk een anestetisch ongemak opwekken bij zijn lezers. Het is in deze laatste gedaante dat diens eigen perversie zich situeert, aldus Lauwaert. Sades perversie ligt in zijn taal, omdat ze er niet op uit is iets anders uit te drukken, maar als taal op zichzelf verzelfstandigt. Het is net door deze betekenisdeflatie dat zijn teksten ongenoegen opwekken.

De sprekers hadden het publiek alert gehouden, want achteraf laaide de discussie hoog op. Moet er geen onderscheid gemaakt worden tussen sadisten en verkrachters? Wat zijn de implicaties van het einde van een psychoanalytische kuur? En: gaan perversen überhaupt in analyse? Zijn Sades werken een uitvergroting van iets typisch menselijks?

Had Sade op zijn sterfbed niets anders gewenst dan dat hij, tezamen met zijn werken, voor eeuwig zou worden vergeten, dan toont deze studiedag aan dat zijn wens allesbehalve werd ingewilligd. In 2014 zullen de media daar nog een schep bovenop doen. Ook het tijdschrift *Psychoanalytische Perspectieven* zal daartoe zijn bijdrage leveren met een aan Sade gewijd decembernummer. Op dat ogenblik zal het immers precies tweehonderd jaar geleden zijn dat de Markies overleed. Sadistisch als ze zijn, houden de auteurs ons nog even in suspense: alvast opnieuw iets om naar uit te kijken.

Literatuur

DE VLEMINCK, J. (2013). *De schaduw van Kain* — *Freuds klinische antropologie van de agressiviteit*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.

HEKMA, G. (2009). *ABC van de perversies*. Amsterdam: Meulenhoff.

Een eigen plaats voor het kind

Verslag van

Kind, gezin en identiteit [Utrecht, 8 juni 2013]

ROB VAN ZEGGEREN

Dit was de negenentwintigste keer dat een symposium werd georganiseerd door de Stichting Psychoanalytische Symposia in samenwerking met het Nederlands Psychoanalytisch Genootschap (NPG), liet Jos Dirx, voorzitter van het NPG, weten. In zijn terugblik beschreef hij dat jarenlang bijeengekomen werd in een partyboerderij in Bunnik. Vervolgens verhuisde het symposium naar de schouwburg, en de laatste jaren vindt het plaats in het academiegebouw aan het Damplein te Utrecht. Ik herinner mij de symposia in Bunnik nog zeer goed: niet alleen door de uitstekende lezingen die door een combinatie van theorie en casuïstiek een boeiend geheel vormden, maar ook omdat deze bijeenkomsten in mijn herinnering altijd op zonnige dagen werden gehouden, in een per auto goed bereikbare boerderij.

Dit jaar werd de reis per trein naar Utrecht door allerlei werkzaamheden aan het spoor een gedesorganiseerde ervaring, maar op het symposium verliep gelukkig wel alles volgens het spoorboekje, onder leiding van de voorzitter/forumleider Nelleke Nicolai. De titel van het symposium, *Kind, gezin en identiteit*, doelde vooral op de ontwikkeling van het kind, aldus Marijke Lenstra-Kalkman in haar openingswoord. Pas in de jaren vijftig van de vorige eeuw kwam er meer belangstelling voor de kindertijd en de identiteitsontwikkeling. Zo schreef Hella Haasse in 1959 een essay genaamd *Dat weet ik zelf niet*. De titel was ontleend aan een Tataars sprookje waarin aan een jongetje wordt gevraagd: 'Hoe moet jij een mens worden?' De jongen antwoordt hierop: 'Dat